

II. СОЦІАЛЬНА РОБОТА

О.Г.Карпенко,
НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК 378.137.23

ГРОМАДЯНСЬКЕ СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ЯК СКЛАДОВА ЇХ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Анотація

У статті розглядаються педагогічні можливості, які при певних методах і формах роботи, впливають на соціальний розвиток і громадянське становлення студентів; визначаються шляхи оптимальної педагогічної взаємодії для професійного розвитку.

Ключові слова: студенти, громадянське становлення, професійне становлення, педагогічна взаємодія.

Аннотация

В статье рассматриваются педагогические возможности, которые при определенных методах и формах работы, влияют на социальное развитие и гражданское становление студентов; определяются пути оптимального педагогического взаимодействия для профессионального развития.

Ключевые слова: студенты, гражданское становление, профессиональное становление, педагогическое взаимодействие.

Annotation

Some pedagogical possibilities which at certain methods and forms of work are examined in the article, influence on social development and civil becoming of students; the ways of optimal pedagogical co-operation are determined for professional development.

Keywords: students, civil becoming, professional becoming, pedagogical co-operation.

Проблеми сучасного суспільного розвитку, особливо в умовах становлення громадського суспільства в Україні, невід'ємні від розуміння цінностей. І однією з найважливіших характеристик зрілої особистості – є її ціннісні орієнтації. Ціннісні орієнтації, будучи одним із центральних особистісних утворень, виражають свідоме ставлення людини до соціальної дійсності і в тій своїй якості визначають широку мотивацію її поведінки та роблять суттєвий вплив на всі сторони її діяльності. Тому ціннісні утворення особистості визначають спрямованість, мотивацію, мету її діяльності. А оскільки діяльність є основою, яка дозволяє найбільше оптимально задовольняти потреби студентської молоді щодо активності його як члена суспільства, побудови нових взаємовідносин з людьми, реалізації ініціативи і самостійності, та позанавчальна діяльність є саме тією конкретною умовою, яка дозволяє включити молодь у проблеми і турботи суспільства, людей, створювати нові взаємостосунки, нову систему спілкування, що накладає на студентів нові обов'язки, високі вимоги до діяльності.

Метою статті є визначення поведінкового компонента соціально-громадянської спрямованості студентської молоді, суть якого полягає у прагненні до соціального служіння, визнання, утвердження себе як соціальної особистості. Так, скажімо, у діях молодих людей можна визначити два напрямки: по-перше, прагнення до спілкування, яке допомагає за допомогою міркувань інших перевірити власні погляди; по-друге, прагнення до відособлення для того, щоб зосередитися на своїх думках, почуттях, діях, переосмислити накопичені враження.

Нами простежено, що чимало вітчизняних та зарубіжних науковців (Л.І.Божович, Б.З.Вульф, О.В.Киричук, І.С.Кон, А.В.Мудрик та ін.) вважають, що найбільш інтенсивне формування громадянської спрямованості здійснюється в старшому підлітковому та юнацькому віці, оскільки в цей період відбуваються надзвичайно суттєві психологічні зміни і з'являються особливості, які за певних умов життя, діяльності і виховання особистості стають стійкими її рисами. Психологами, педагогами та соціологами встановлено, що студентський вік (18-22 роки) характеризується як вік усвідомленого відкриття внутрішнього духовного світу, морального самопізнання, вироблення світоглядної позиції, громадянського самовизначення. А це дозволяє побачити складність взаємовідносин до себе, виявити вплив нового соціуму і нового мікросередовища, а також особливості формування в нових умовах багатосторонньої особистості.

Для студента особливої актуальності набуває проблема не лише особистісного, а й громадянського самовизначення. На думку І.Беха [4], А.Мудрика [8], студентів хвилюють надзвичайно важливі питання: як складеться майбутнє, як знайти відповідне місце роботи, як стати громадянином потрібним своїй державі. Нам потрібно враховувати той факт, що соціально-громадське самовизначення студента здійснюється у двох площинах: з одного боку, він очікує соціальних установок, спрямованих на нього, з другого, пристосовуючи до себе різні соціальні ролі, він робить спробу сам вибрати своє місце у соціумі.

Водночас, відзначаючи таку ознаку студентської молоді, як неоднорідність її соціального стану, хочеться відзначити, що у цьому віці розвивається самовизначення, певна соціальна і громадянська спрямованість. А це передбачає формування у молодих людей стійких, усвідомлених уявлень про свої обов'язки і права стосовно суспільства, інших людей моральних принципів і переконань, розуміння обов'язку, відповідальності, уміння аналізувати власний життєвий досвід, спостерігати за явищами дійсності і давати їм оцінку, що загалом може сприяти формуванню пізнавального компонента соціально-громадянської спрямованості особистості.

Усвідомлення реального життя через призму особистого досвіду, уявлень характеризує процес формування соціально-громадянської спрямованості як глибоко особистісний. Це, очевидно, пояснюється ще не досить усталеною системою формування цих цінностей в умовах загальноосвітньої школи, недостатньо соціальною спрямованістю виховного процесу в ній та переглядом, переоцінкою цінностей, що й відбилося на сформованості пізнавального компонента соціально-громадянської спрямованості особистості.

Практика показує, що для студентської молоді, яка виходить на самостійний рівень особистісного розвитку, є особливо важливим факт зв'язку з *соціумом*. Саме цей зв'язок стає для неї регулярним і постійним завдяки поступовому її включенню у різноманітні види діяльності. Проте самоствердження особистості є повноцінним, у першу чергу, у процесі її соціально-цінної і особистісно значущої діяльності. Але межі діяльності об'єктивно обмежені як віковими особливостями і статусом молоді, так і тими умовами, в яких розгортаються її соціально-виховна життєдіяльність.

Безперечно, основним видом діяльності, в який вони зобов'язані включитися, є *навчання*. Але досвід роботи багатьох вузів дозволяє висловити думку, що одне лише навчання неспроможне задовольнити прагнення молоді до самореалізації, самоутвердження, оскільки їй потрібні джерела нових вражень, зміна видів діяльності. Для них стає важливим утвердитися не лише у ролі хорошого студента, але й у ролі соціально-діяльної особистості. Це пояснюється тим, що вони піднялися на той рівень, коли визріває потреба посісти певне місце у соціумі: *виконувати більш відповідальні доручення, вступати у нові, досить рівноправні відносини з оточенням і школярами, що є вже певною основою соціально-громадянської спрямованості особистості*. Водночас, на жаль, у суспільстві в цілому, і в студентському середовищі зокрема, спостерігається і негативні тенденції, які негативно впливають на процес соціально-громадянського становлення: зростає прагнення завоювати будь-якою ціною високий статус у суспільстві, у навчальному закладі, досягнення за будь-яких умов бажаного матеріального забезпечення, зростання індивідуалізму, катастрофічне збільшення числа наших сучасників, які живуть лише сьогоднішнім днем.

Таким чином, саме у молоді роки відбувається усвідомлення суспільних явищ які відображають предметний бік соціальних і моральних відносин, цінностей суспільства, розвиток соціальних почуттів і потреб, які мають громадянську спрямованість (перш за все - потреби щодо взаємодії, співробітництва і відповідних мотивів, які спонукають до реалізації відносин, а також до включення у практичну діяльність, яка має соціальну спрямованість). Крім того, у цьому віці формується усвідомлення дорослості, готовності до самостійного життя, що потребує свого соціального визнання і прояву, відчуття духовної свободи і почуття самостійності. Але, як не прикро, слід відзначити, що рівень соціальної самостійності студентів, особливо перших двох курсів, часто не відповідає їх віку і статусу, що призводить до прояву таких негативних якостей, як пасивність, байдужість, замкнутість, а іноді й агресивність.

На нашу думку, розв'язати наявні суперечності у студентській молоді можна шляхом включення її у соціальноцінну діяльність, якою є соціально-виховна позааудиторна діяльність. Саме різноманітна і багатогранна соціально-виховна діяльність створює найбільш сприятливі можливості для задоволення потреб молоді щодо включення її в активне життя у навчальному закладі і поза ним, побудови нових взаємовідносин з людьми, дітьми, реалізації самостійності, оцінки соціуму, суспільства. В цілому розглянуті особливості молоді людини дозволяють розглядати їх як одну із важливих умов

формування соціально-громадянської спрямованості особистості у процесі соціально-виховної діяльності.

Водночас практичну діяльність можна розглядати як частину загально-професійної підготовки, як найбільш ефективний засіб для вирішення навчально-виховних завдань у процесі підготовки майбутнього вчителя до виховної роботи. Дійсно, практична діяльність в навчально-виховному процесі може включати в себе три структурні компоненти. Це дає змогу педагогам організувати самостійну роботу студентів спочатку на базі їх власного досвіду, а потім на базі набутих ними знань і вмінь, розвиваючи при цьому їх власну думку чи позицію з приводу тієї чи іншої суспільної проблеми.

Залучення студентської молоді до пошуку оптимальних форм, методів і засобів впливу на людину у соціально-виховній діяльності має ряд переваг у виховному аспекті. Контактуючи з своїми однолітками і однодумцями, будуючи свої відносини з педагогами у соціально-виховному процесі, студенти оволодівають соціальним досвідом спілкування. Цьому сприяють відносини відповідальної залежності, які з'являються у процесі виховної роботи, а це, у свою чергу, створює умови для формування свідомості, переконливості погодженості особистих прагнень із прагненнями інших людей. У конкретній діяльності і при оцінюванні її результативності студенти усвідомлюють, що успіх діяльності одних залежить від якості дії інших, а успіх всієї справи залежить від співпраці, взаємодопомоги, взаємовиручки, особистої відповідальності. Включення студентів у систему багатогранних соціальних відносин створює сприятливі можливості для взаємодії учасників різних курсів, різних за статусом людей. Цьому сприяє взаємодія з педагогами, вчителями, громадськими організаціями, іншими студентськими мікрогрупами, що дозволяє розширити соціальні контакти, зробити соціально-виховну роботу більш змістовною і цілеспрямованою.

Соціально-виховна діяльність відкриває шлях до творчості, ініціативи, самостійності, розвиває організаторські здібності, стимулює розвиток самовдосконалення, що дає змогу студентам взяти на себе відповідальність за створення комфортної психологічної атмосфери під час їх взаємодії з іншими людьми. Зміна лідерства, виконання разових доручень сприяє виробленню умінь і навичок управління соціально-виховним процесом, накопиченню практичного досвіду. Так, наприклад, позиція організатора змушує студента задуматись над пошуком нових дієвих форм соціально-виховної роботи. Самостійність прийнятого рішення ефективно впливає на розвиток ініціативи. Покладені на студентську молодь обов'язки, право відповідальності справляють суттєвий вплив на стійкість їх громадянської думки, ідеалу, яка залежить не лише від позитивних характеристик цих ідеалів, а, перш за все, від того, на якій базі вони формуються.

Ефективність соціально-виховної діяльності при формуванні соціально-громадянської спрямованості пояснюється тим, що у студентів є прагнення до соціально значущої діяльності, спілкування, самоствердження. Тому важливо саме шляхом включення студентської молоді у практичну виховну роботу закріпити у неї потребу в соціально значущій діяльності, оскільки це пов'язано з появою в особистості системи уявлень, понять поглядів, переконань, які

визначають її ставлення до суспільства, людей, норм моралі, обов'язків, що у свою чергу є основою поведінки людини у різноманітних життєвих ситуаціях.

Соціально-виховна діяльність дозволяє ліквідувати розрив між теорією і практикою пізнання через лекції. Студентам стає більш зрозумілим шлях від емпіричного спостереження за фактами до теоретичного знання. З'являється змога пізнати соціальну дійсність шляхом використання різних засобів і з різних боків. Наприклад, практика показує, що порівнюючи й аналізуючи різні проекти соціально-виховної роботи студентів різних курсів і вихователів різних шкіл, вони переконуються, що людині завжди притаманне особливе бачення світу, прагнення до гармонії людини і природи, усього довкілля, а такі явища, як насильство, вбивство, жорстокість вони відносять до аномалій суспільного життя, яке є невідтворюваним явищем. Автори проектів, здійснюючи свою роботу в різних умовах, розкриваються перед іншими через їх прагнення абстрагуватися від обстановки, яка викликає тривогу, через вираження у проектах їх власного бачення добросвіту, добродії, доброчесності, бажання допомогти учасникам проекту у реалізації задуму. Завдяки цьому здійснюється взаємозв'язок досвіду діяльності студентів у нових проектах і тих, котрі реалізували подібні проекти раніше. Але кожне нове покоління студентів стає носієм як професійних, так і громадських якостей.

Сьогодні уже не дивують щоденні повідомлення про вбивство, викрадення, торгівлю людьми. Дітей давно не лякають фільми жахів, а лише тішать і розважають їх. Сьогодні, як ніколи, потребує захисту практичний гуманізм, гуманістичний спосіб оволодіння світом. А це потребує олюднення не лише весь навчальний процес, а особливо -виховний, допомогти молоді побачити його зв'язок у безкінечно багатомірній реальності з людиною, її працею, талантом, творчістю, життям. Тому вся життєдіяльність виховних процесів і програм зможе дати результати лише за умови саме такого розуміння соціально-виховної роботи зі студентською молоддю.

Студенти, які при цьому включаються у вирішення цих проблем і які організовують соціально-виховну роботу, стикаються з гострими суперечностями виховної роботи на сучасному етапі. Однієї з таких суперечностей у виховному процесі сьогодні є проблема використання яскраво-образних форм роботи як засобу досягнення цілі національно-громадянського виховання. Таке використання "красивостей", зайвої образності є надуманим і аморальним явищем. На думку О.Киричук не відкидає її вся естетична цінність будь-якого проекту виховної роботи, але "затямарювати" мозок молоді зовнішніми ефектами, не примушуючи її думати, міркувати, аналізувати, співпереживати - це, на нашу, аморально, оскільки така організація виховного процесу є не що інше, як демонстрація яскравих форм, які можуть справляти емоційне враження. Мало того, такий підхід веде до педагогічних помилок, кар'єристської демонстрації "бурхливої" діяльності, прояви педагогічної недоброчесності, в результаті чого сама ідея виховання втрачає своє соціальне призначення. Зустрічалися у практиці і такі випадки коли студенти чи вчителі не розуміли чому їх виховний "феєрверк" різко засуджувався колегами чи педагогами вищого навчального закладу [6].

Реальна соціально-виховна діяльність пропонує такі ситуації, які потребують від педагогів і студентів подолання труднощів проявляючи при цьому нерозривний зв'язок волі з мотивами і здійснюючи безпосередній вплив на формування соціально-громадянської спрямованості. Слід відзначити особливий емоційний характер виховної роботи, яке заздалегідь забезпечує всім учасникам психічне, інтелектуальне та фізичне навантаження. Це кропітка робота над наповненням змісту проекту; це пошуки адекватних до змісту засобів і прийомів ефективного впливу на всіх учасників дії, та активізації інтересу проектованої проблеми всіх присутніх; це делікатна педагогічна робота з кожним із студентів, які реалізують даний проект; це виведення кожного із учасників на засвоєння закладеної у конкретний проект мети.

На формування соціально-громадянської спрямованості студентської молоді досить помітно впливає підведення підсумків на останньому етапі їх соціально-виховної діяльності (і як учасника, і як організатора): на конференції, на засіданні круглого стола, на зустрічах з цікавими людьми, у школі народознавства, клубах за інтересами тощо [9].

Насиченість цих та інших форм виховної роботи специфічними якостями (публіцистичність, образність, чітко спрямованого сюжету, врахування життєвого досвіду молоді, їх ставлення до соціальних і суспільних проблем, емоційність та змістовність) дозволяє впливати на духовну і пізнавальну сферу студентської молоді. Враження, які залишаються після проведення різних видів соціально-виховної діяльності, зазвичай, відкладаються в пам'яті людини і відновлюються тоді, коли з'являються необхідність: наприклад, зрозуміти й оцінити поведінку іншої людини в конкретній ситуації чи коли з'являється невпевненість у своїх судженнях і оцінках.

Негативний вплив на формування соціально-громадянських якостей студентів справляє той факт, що досить рідко обговорюється в групі та чи інша дискусійна інформація, колективно вирішуються проблеми соціально-морального характеру. Наявна у вищих навчальних закладах організація соціально-виховної роботи досить слабо стимулює формування потреб щодо соціально-громадянського самовизначення, яке базується на розвиненому почутті відповідальності перед суспільством. В цілому все вище висловлене свідчить, що участь студентів у соціально-виховній діяльності автоматично не веде до активізації соціально-громадянської спрямованості.

Тому для досягнення мети і позитивного результату необхідно добре продумана система підготовки, організації, підведення підсумку й оцінки ходу і результатів діяльності студентів. Потенціал соціально-виховної діяльності у вищій школі щодо формування соціально-громадянської спрямованості особистості може бути реалізований лише за відповідних умов, які дозволяють найбільш результативно сформувати громадянську позицію студентської молоді у цілеспрямованих, різноманітних видах діяльності.

Таким чином, своєрідність виховного процесу як прояву соціально-виховної діяльності студентів пов'язана з впливом на них різних соціально-педагогічних ситуацій, в якій кожен з них стоїть перед необхідністю вибору тієї чи іншої діяльної позиції. Визначальне значення у виховному процесі мають не умови самі по собі, а взаємодія особистості з цими умовами, місце студента у

мікрогрупі, його ставлення до соціально-виховної діяльності, однокурсників, школярів, самого себе.

Література

1. Алфимов В.М., Артемов Н.Е., Тимошенко Г.В. Творческая личность старшеклассника: модель и развитие. – Киев-Донецк: Б.И., 1993. – 64 с.
2. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. – Казань: КГУ, 1988. – 228 с.
3. Балакірєва О., Яременко О. Методологічні підходи та методи соціологічних досліджень соціальних проблем і соціалізації молоді // Молодь України у дзеркалі соціології. – К.: УІСД, 2001. – 210 с.
4. Бех И.Д. Нравственность личности: стратегия становления. – Рівне, 1991. – 143 с.
5. Божович Л.И. Проблемы формирования личности. – Воронеж: НПО МОДЭК, 1995. – 352 с.
6. Киричук О.В. Проблемы педагогической взаимодействия // Психология. – вип. 37. – К., 1991. – С.43-52.
7. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти // Інф. збірник МОН України. – 1996 - № 13.
8. Мудрик А.В. Социализация и воспитание. – М.: ВЛАДОС, 1996. – 96 с.
9. Приходько М.І., Пінчук Л.М. Технологія педагогічної взаємодії. –Запоріжжя: ЗДУ, 1996. – 61 с.

**І.А. Ясточкіна,
НПУ імені М.П. Драгоманова**

УДК 373.5.015.3:159.942.5

МЕТОДИ ПСИХІЧНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ ТРИВОЖНИХ СТАНІВ У СТУДЕНТІВ

Анотація

У статті розкрито поняття «тривожні стани», «психічна саморегуляція», розглянуто основні методи психічної саморегуляції: аутогенне тренування, нервово-м'язова релаксація, дихальні техніки, візуалізація, способи, пов'язані із впливом слова.

Ключові слова: тривожність, тривожні стани, саморегуляція, методи саморегуляції, корекція.

Аннотация

В статье раскрыты понятия «тревожные состояния», «психическая саморегуляция», рассмотрены основные методы психической саморегуляции: аутогенная тренировка, нервно-мышечная релаксация, дыхательные техники, визуализация, способы, связанные с влиянием слова.

Ключевые слова: тревожность, тревожные состояния, саморегуляция, методы саморегуляции, коррекция.

Annotation

Concepts «The anxious states», «psychical self-regulation», are exposed in the article, the basic methods of psychical self-regulation are considered: autogenic training, relaxation, respiratory